

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА ОСВІТУ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE RIGHTS OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES ON EDUCATION AND EMPLOYMENT IN UKRAINE

Стаття присвячена суті та особливостям формування прав інвалідів на освіту та працевлаштування. Зокрема, після аналізу довідкової літератури було встановлено, що соціальний захист осіб з інвалідністю є невід'ємною частиною діяльності держави у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю на рівних засадах з іншими громадянами і здійснює реабілітаційні заходи. Встановлено, що основним суб'єктом державної системи соціального захисту інвалідів в Україні є органи праці та соціального захисту осіб, які керують інформаційним банком інвалідів, які працюють і бажають працювати; мають інформувати людей з інвалідністю про можливості працевлаштування для певних професій; мають подавати до центрів зайнятості списки інвалідів, які бажають працювати, із зазначенням професій і спеціальностей; мають відправляти людей з інвалідністю до центрів зайнятості для професійної орієнтації та працевлаштування; мусять брати участь у розробці програм зайнятості. Дослідження зосереджується на нормативно-правових документах, на яких ґрунтуються права осіб з інвалідністю на освіту, а також на розробку та тестування тих соціально-педагогічних умов, які забезпечать повну соціальну адаптацію інвалідів як у системі міжособистісних внутрішньогрупових та комунікативних зв'язків, а також вищих навчальних закладах. Стаття присвячена питанню професійної реабілітації інвалідів органами праці та соціального забезпечення та Центру професійної реабілітації людей з інвалідністю у просуванні професійної освіти та подальшого працевлаштування.

Ключові слова: інвалід, Центр професійної реабілітації людей з інвалідністю, реабілітація, освіта, інклюзивна освіта.

The article is devoted to the essence and peculiarities of the formation of the rights of persons with disabilities to education and employment. In particular, after analyzing the reference literature, it was found that social protection of persons with disabilities is an integral part of the state's activity in creating legal, economic, political, social, psychological and other conditions for ensuring the rights and opportunities of persons with disabilities on an equal basis with other citizens and is to implement rehabilitation measures. It was established that the main subject of the state system of social protection of people with disabilities in Ukraine is the labor and social protection bodies of the people who run the information bank of people with disabilities who work and wish to work; inform people with disabilities about employment opportunities for certain professions; submit to the employment centers lists of persons with disabilities who wish to work, indicating professions and specialties; send persons with disabilities to employment centers for vocational guidance and placement; participate in the development of employment programs. The research focuses on the normative and legal documents, on which the rights of persons with disabilities are based on education and the development and testing of those socio-pedagogical conditions that will ensure full social adaptation of persons with disabilities both in the system of interpersonal intra-group and communicative connections, and in educational and higher education institutions. The article focuses on the issue of the professional rehabilitation of persons with disabilities by the labor and social welfare authorities and the Center for the professional rehabilitation of people with disabilities in promoting vocational education and further employment.

Key words: person with disabilities, Center of professional rehabilitation of people with disabilities, rehabilitation, education, inclusive education.

УДК 76-056.26(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-29>

Матрос О.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми. У нашій країні простежується тенденція зростання кількості осіб з інвалідністю майже щодня внаслідок військових подій на Сході України. Сучасна політика стосовно осіб з інвалідністю – результат її розвитку протягом останніх років. Значною мірою вона відображає загальні умови життя, а також соціальну та економічну політику у різні періоди часу. Однак стосовно інвалідів склалося багато специфічних факторів, які впливають на умови їхнього життя. Неосвіченість, зневага оточуючих, зневіра і жах – ці соціальні фактори ізолювали інвалідів та затримали їхній розвиток, про це свідчить історія.

Мета статті – розкрити та проаналізувати становлення та розвиток прав осіб з інвалідністю на освіту та трудову зайнятість.

Виклад основного матеріалу. Болючим питанням для України постає питання працевлаштування осіб з інвалідністю, тому на подолання головних перешкод зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями націлена Державна програма розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на 2007–2011 рр., яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 716. Під час складання цієї Програми було враховано напрями Плану дій Ради Європи на 2006–2015 рр. щодо захисту прав людей з обмеженими можливостями та забезпечення їхньої повноцінної участі у житті суспільства. На створення умов для працевлаштування інвалідів спрямовано наказ Мінпраці України від

03.05.2007 р. № 201 «Про затвердження порядку взаємодії органів праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості, відділень Фонду соціального захисту інвалідів, центрів професійної реабілітації інвалідів і навчальних закладів системи Мінпраці щодо працевлаштування інвалідів» [1, с. 20].

В Україні Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю є уповноваженою Кабінетом Міністрів України посадовою особою, на яку покладено організацію здійснення Кабінетом Міністрів України повноважень з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та виконання Україною міжнародних зобов'язань у відповідній сфері [2].

У Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159, ратифіковану Законом України від 06.03.2003 р., визначено, що «у цілях цієї Конвенції кожний член Організації вважає завданням професійної реабілітації забезпечення інваліду можливості отримувати, зберігати підходящу роботу й просуватися по службі, сприяючи тим самим його соціальній інтеграції або реінтеграції. Положення цієї Конвенції застосовуються кожним членом Організації за допомогою заходів, які відповідають національним умовам та не суперечать національній практиці. Положення цієї Конвенції поширюються на всі категорії інвалідів» [3].

Також уряд вносить певні зміни до трудового законодавства, якими впроваджуються стимулюючі механізми для роботодавців з метою забезпечення ними реалізації прав осіб з інвалідністю на працю, зокрема шляхом дії альтернативних варіантів виконання нормативу робочих місць.

Так, за дослідженнями науково-дослідного інституту Міністерства соціальної політики України для забезпечення раціональної зайнятості осіб з інвалідністю в Україні застосовуються такі варіанти їх влаштування на роботу:

- працевлаштування на відкритому ринку праці, де робочі місця пропонуються як для осіб, які не мають інвалідності, так і для осіб з інвалідністю;

- працевлаштування на спеціалізованих підприємствах, заснованих громадськими організаціями інвалідів. Головна мета цих підприємств полягає в наданні можливостей інвалідам займатися корисною діяльністю й готувати їх, наскільки це можливо, до роботи на відкритому ринку праці;

- працевлаштування на соціально-економічних підприємствах із транзитними та постійними робочими місцями, які створені на базі міжрегіональних центрів професійної реабілітації осіб з інвалідністю [4].

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складником діяльності держави у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов щодо забезпечення прав і мож-

ливостей інвалідів нарівні з іншими громадянами та полягає у здійсненні реабілітаційних заходів. Адже основним суб'єктом державної системи соціального захисту людей з інвалідністю в Україні є органи праці та соціального захисту населення. У межах виконання завдань сприяння зайнятості людей з інвалідністю органи праці та соціального захисту населення:

- ведуть інформаційний банк людей з інвалідністю, які працюють та бажають працювати і спроможні реалізувати свої здібності та можливості на підставі індивідуальних програм реабілітації;

- доводять до людей з інвалідністю інформацію про можливості праці за певними професіями;

- виявляють людей з інвалідністю, які бажають працювати;

- подають до центрів зайнятості списки осіб з інвалідністю, які бажають працювати, із зазначенням професій та спеціальностей;

- направляють осіб з інвалідністю до центрів зайнятості для проведення професійної орієнтації та працевлаштування;

- надають місцевим органам державної влади пропозиції про визначення нормативів робочих місць, призначених для працевлаштування людей з інвалідністю;

- формують пропозиції щодо створення нових робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості, та надають їх до відділень Фонду соціального захисту інвалідів і центрів зайнятості (разом з громадськими організаціями людей з інвалідністю з урахуванням рекомендацій МСЕК і побажань людей з інвалідністю);

- беруть участь у розробці програм зайнятості (розділ зайнятості осіб з обмеженою працездатністю);

- формують замовлення та направляють на професійне навчання людей з інвалідністю, в тому числі до спеціальних навчальних закладів інтернатного типу Міністерства праці та соціальної політики України;

- організовують та беруть участь у роботі Ради у справах інвалідів при облдержадміністраціях [5, с. 26].

Так, для забезпечення професійної реабілітації осіб з інвалідністю органами праці та соціального захисту населення створено Центр професійної реабілітації людей з інвалідністю щодо сприяння набуття професійної освіти та подальшому їх працевлаштуванню.

Варто зазначити, що при управлінні праці та соціального захисту населення у м. Умані функціонує Центр професійної реабілітації людей з інвалідністю – це установа, що спеціалізується на реабілітаційних послугах для осіб з інвалідністю, а саме:

- професійній реабілітації людей з інвалідністю;

- медичному супроводі професійної реабілітації людей з інвалідністю;
- соціально-психологічній реабілітації людей з інвалідністю;
- працевлаштуванні людей з інвалідністю;
- координації роботи щодо соціально-трудової реабілітації осіб з інвалідністю.

Таким чином, діяльність центрів професійної реабілітації інвалідів частково повторює функції інших партнерських установ, що зумовлено необхідністю забезпечення надання ними всього комплексу послуг з професійної реабілітації. Однією з важливих функцій центрів професійної реабілітації інвалідів є діяльність з працевлаштування, яка включає в себе:

- моніторинг зайнятості та працевлаштування людей з інвалідністю;
- вивчення попиту на ринку праці;
- сприяння працевлаштуванню випускників;
- сприяння самозайнятості випускників.

На жаль, поки що центри професійної реабілітації в основному обмежуються направленням осіб з інвалідністю для працевлаштування на підприємства, де не виконана квота на працевлаштування осіб цієї категорії. Проте в окремих областях України створені дочірні підприємства центру для працевлаштування осіб з інвалідністю. Окремим завданням центрів є забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю в органах державної влади та управління [5, с. 31].

Центр професійної реабілітації людей з інвалідністю проводить свою роботу за такими напрямками:

- професійна реабілітація;
- професійне навчання;
- фізична реабілітація;
- трудова реабілітація.

Діяльність Центру спрямована на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах реабілітації, що забезпечує функціональне відновлення особи і розвиває резервні і компенсаторні можливості організму. Слухачі беруть участь у спортивних змаганнях, організованих для людей з інвалідністю. Але до навчання приймаються слухачі за направленням управління праці та соціального захисту населення.

У 2014 році вчетверте подовжено термін дії ліцензії на здійснення освітньої діяльності. За укладеними договорами слухачі курсів проходять виробничу практику в управлінні праці, приватних перукарнях, на взуттєвій фабриці та в дендропарку «Софіївка».

За час функціонування Центру реабілітації послуги з професійного навчання отримали 478 осіб з інвалідністю із врученням свідоцтва про присвоєну кваліфікацію.

Співпрацюючи з Центром зайнятості, управління праці та соціального захисту населення

проводить ярмарки вакансій робочих місць із працевлаштування людей з інвалідністю. У Центрі працює профорієнтаційний термінал, що дає можливість здійснювати систему заходів, розроблених з урахуванням схильностей, фізичних, розумових і психічних можливостей особи, спрямованих на оволодіння трудовими навичками, забезпечення трудової діяльності та адаптацію у виробничих умовах.

На базі Центру професійної реабілітації людей з інвалідністю проводять навчання пенсіонерів на факультеті комп'ютерної грамотності Університету третього віку «Дивосвіт». Випускники університету урочисто отримують сертифікат на засіданнях клубу «Надвечір'я» [6].

З метою сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю після завершення навчання Центр співпрацює з Центром зайнятості та іншими фондами задля подальшого працевлаштування випускників з інвалідністю [там само].

Запровадження Міністерством освіти і науки законопроекту про інтегроване навчання осіб з інвалідністю у закладах вищої освіти дало змогу цій категорії громадян здобувати вищу освіту.

Деякі дослідники вважають, що соціальна адаптація краще проходить завдяки інклюзивному навчанню осіб з інвалідністю та в умовах інклюзивного освітнього простору. Саме тому особливості актуальності набуває питання розробки та апробації тих соціально-педагогічних умов, що забезпечать повноцінну соціальну адаптацію осіб з інвалідністю як у системі міжособистісних внутрішньогрупових та комунікативних зв'язків, так і в освітньо-виховному середовищі закладів вищої освіти [7, с. 26].

Варто зазначити, що новою формою забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з інвалідністю у закладах середньої освіти є інклюзивне навчання, що організовується відповідно до «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. та наказу Міністерства освіти і науки України від 23.07.2013 р. «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах». Мета інклюзивного навчання – реалізація права дітей з інвалідністю на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція в суспільство та інше [8, с. 227]. Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. вносяться зміни до Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема, у пункті 3: 1) в абзаці першому слова «з вадами фізичного» замінити словами «з порушеннями фізичного, інтелектуального», а слова «в тому числі «дітей-інвалідів» виключити; 2) в абзаці другому слово «вадами» замінити

словом «порушеннями»; 3) в абзаці п'ятому слово «кадрами» замінити словом «працівниками» [9].

Дослідниця Л. Смеречак вказує, що якість професійної підготовки студентів з інвалідністю тісно пов'язана з їхніми соціальними очікуваннями, соціальним настроєм, відчуттям приналежності до певної соціальної та професійної групи. Є тісний зв'язок між здатністю особистості проектувати своє професійне майбутнє, готовністю діяти у відповідності до своїх установок і тим, який емоційний відгук, переживання, оцінку викликає його минуле, сьогодення і майбутнє [10, с. 182].

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що нині державне управління в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю спрямоване на всебічний їх розвиток. Але для цього необхідно створити належні умови щодо реалізації тих принципів та засад, проголошених у документах, та змінити негативні стереотипи до неповносправних людей в українському суспільстві. А це може стати перспективним напрямом для подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельник В.П. Соціально-правовий статус осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2017. № 2 (16). С. 1–18.
2. Особи з інвалідністю потребують уваги та допомоги. Урядовий кур'єр. 4 січня 2018. URL: <https://ukurier.gov.ua/>.
3. Про ратифікацію Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 : Закон України від 06.03.2003 № 624-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 25. С. 175.
4. Право осіб з інвалідністю на працю: стан реалізації та перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до слухань комітету ВРУ у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів / Міністерство соціальної політики України, Державна установа «Науково-дослідний інститут соціально-трудова відносин», 2015. 37 с.
5. Маршавін Ю.М., Маршавін Д.Ю. Працевлаштування молоді з інвалідністю : навчальний посібник / Ю.М. Маршавін, Д.Ю. Маршавін, М.В. Судаков, Л.В. Бондарчук; за заг. ред. Ю.М. Маршавіна. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 184 с.
6. Центр професійної реабілітації інвалідів управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради. URL: <https://clarity-project.info/edr/34117710>.
7. Глоба О.П. Науково-теоретичні та організаційно-педагогічні аспекти комплексної реабілітації та соціалізації молоді з порушеннями ОРА в умовах регіонального корекційно-реабілітаційного середовища. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Київ, 2012. № 22 (257). Ч. IX. С. 165–177.
8. Березовська Л. Особливості організації навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах України та за рубежом. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної роботи* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 6 квітня 2017 р.). Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 227–230.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження змін, що вносяться до Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» № 588 від 9 серпня 2017 р. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/postanova588.pdf>.
10. Смеречак Л. Соціально-психологічний супровід студентів з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців* : матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16 вересня 2016 р.) / за ред. проф. І.В. Козубовської, проф. Ф.Ф. Шандора. Ужгород, 2016. С. 182–183.